

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

XIX

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1971

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

STÚDIE

Soňa Kovačevičová, Metóda, charakteristika a cieľ Etnografického atlasu Slovenska	193
Milan Leščák, Poznámky k výskumu súčasného stavu folklóru na Slovensku	207
Viera Gašpariková, Slovenské ľudové humoristické rozprávania a ich medzinárodné vzťahy	221
Éma Kahounová, Vinohradnícke nože na Slovensku	233
Jarmila Pátková, Katarína Brinzová, osobnosť ľudového výtvarného umenia	253

MATERIÁLY — ARCHÍV

Viera Urbančová, Prehľad mlatobných techník a nástrojov na Slovensku	277
Ján Watzka, Zbierka ľudových lekárskech receptov z prvej polovice 18. storočia	309

ROZHĽADY

Štefan Mruškovič, Edičná a publikačná činnosť Slovenského národného múzea — Etnografického ústavu v Martine v uplynulom desaťročí (1960—1969)	321
Ľudovít Neufeld, Prvý etnomuzikologický seminár	327
Svetozár Švehlák, Sympóziu o tradičnej kultúre Slovákov vo Vojvodine	329
Ester Pliečková, Konferencia Demosu	334

RECENZIE A REFERÁTY

Horehronie — kultúra a spôsob života ľudu. I. (Štefan Mruškovič)	336
Slavistika — Národopis. (Ján Komorovský)	340
Děvče ze pštrosiho vejce. (Ján Komorovský)	343
Ján Koma, Vývoj a súčasný stav ľudového odevu v Keudiciach. (Éma Kahounová)	343
Zborník Slovenského národného múzea, r. 63, 1969, Etnografia 10. (Ján Michálek)	345
Národopisný věstník československý, r. 37 (2), 1967. (Ján Mjartan)	346
Slovjanškie literaturoznavstvo i folklorystyka. (Mikuláš Mušíka)	349

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Со́ня Кова́чевичова, Метод, характеристика и цель Этнографического атласа Словакии	193
Ми́лан Ле́щак, Заметки к исследованию настоящего положения фольклора в Словакии	207
Ве́ра Га́шпари́кова, Словацкие народные юмористические повествования и их международное взаимоотношение	221
Э́ма Ка́гоунова, Виноградарские ножи в Словакии	233
Я́рмила Па́ткова, Катарина Бринзова — личность народного творческого искусства	253

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Ве́ра Урба́нцова, Обзор молотильной техники и орудий в Словакии	277
Я́н Ва́тцка, Сборник народных врачебных рецептов в первой половине 18. века	309

ОБЗО́РЫ	321
-------------------	-----

РЕЦЕНЗИ́И И РЕФЕРА́ТЫ	336
---------------------------------	-----

Na 1. strane obálky: Mapa Spišskej župy z polovice 18. storočia od P. Kraya (časť). Reprodukcia z publikácie J. Purginu, *Samuel Mikovini*, Bratislava 1958.

Auf der ersten Seite des Umschlages: Die Karte des Zipser Gaues aus der Hälfte des 18. Jahrhunderts von P. Kray. Reproduktion aus der Publikation von J. Purgina, *Samuel Mikovini*, Bratislava 1958.

METÓDA, CHARAKTERISTIKA A CIEĽ ETNOGRAFICKÉHO ATLASU SLOVENSKA

SOŇA KOVAČEVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V poslednom polstoročí sa v etnografickom bádani okrem historickej, sociologickej a psychologickkej metódy výrazne uplatňuje i geografická metóda, obohacujúca predchádzajúce postupy o sledovanie vzťahu medzi určitými kultúrnymi javmi a geografickým prostredím. Jedna forma tohto bádania je etnografický atlas, ktorý pomocou vopred stanoveného jednotného dotazníka zisťuje vybrané javy ľudovej kultúry v ohraničenom čase a oblasti. Tie sa potom pomocou grafických znakov prenášajú na mapy. Porovnávaním sa zisťujú vzťahy ľudovej kultúry k prírodnému prostrediu; na základe podobnosti sa vo vymedzenom čase, oblasti a vo funkcii určuje rozšírenie kultúrnych javov a ich vzájomné vzťahy. Pomocou historického sledovania sa poznáva vývin skúmaných foriem a typov kultúry a vysvetľujú sa príčiny rozšírenia, pretrvania a zániku týchto javov na rôznych i od seba vzdialených miestach.¹

Priamočiare sledovanie vývinu jednotlivých foriem a typov ľudovej kultúry na určitých geograficky ohraničených územiach i sledovanie kultúrnych javov od jednoduchých k zložitým, ako aj názor o totožnosti kultúrnych javov nájdených v rôznom čase a oblasti na základe formálnej podobnosti priviedli geografickú etnografiu k určitej stagnácii.² Aplikovanie dialektiky a rozpracovanie vzťahov existujúcich medzi určitými kultúrnymi javmi a spoločnosťou, ktorej členom je aj človek — tvorca kultúrnych hodnôt, znamenali oživenie a nový rozkvet tohto vedeckého postupu.³ Preto dnes hovoríme o *etnogeografii* ako o metóde, ktorá skúma formy a javy ľudovej kultúry v oblasti, čase a funkcii na základe porovnania a vzájomných vzťahov.⁴

¹ W. P e s s l e r, *Volkstumsgeografie als Allgemeingut*, Hannover 1938, 23 n.

² S. K o v a č e v i č o v á, *Atlas ľudovej kultúry a problematika vývinu ľudovej kultúry*, *Slovenský národopis* 17, 1969, 413—420. — M. Z e n d e r, *ADV, Erläuterung zur 1. Lieferung*, Gießen 1959.

³ P. B o g a t y r e v, *K voprosu ob etnologičeskoj geografii*, *Slavia* 7, 1928—29, 608 n.
— A. M e l i c h e r č í k, *Teória národopisu*, Lipt. Sv. Mikuláš 1945, 81—82.

⁴ V tomto zmysle koncipoval atlasové práce R. W e i s s a neskôr i S. E r i x o n.

Kým etnogeografia a atlasové práce nadobudli dnešnú podobu, z ktorej vychádzame aj my pri osnovaní prác na Etnografickom atlase Slovenska, prešli zložitým a často i protichodným vývinom. Aby sme pochopili vývinové zákonitosti tejto metódy, považujeme za potrebné charakterizovať jednotlivé etapy etnogeografie a atlasových prác rozborom hlavných zásad vyslovených predstaviteľmi tejto metódy tak, ako chronologicky za sebou nasledovali a dopĺňali sa.⁵

Na znázornenie geografickej oblasti, v ktorej sa určité kultúrne formy a javy nachádzajú, používala kultúrna história a národopis mapy už v prvej etape svojho vzniku, čo v Európe možno klásť do 18. storočia.⁶ V tomto znázorňovaní však nešlo o vedomé hľadanie súvislostí medzi určitým prírodným prostredím a kultúrnym javom, ale mapy mali skôr ilustračnú funkciu. K cieľavedomému hľadaniu spomenutých vzťahov došlo v poslednej tretine 19. storočia. Na VII. medzinárodnom kongrese archeológov a antropológov r. 1874 v Stockholme určili zásady kartografovania ako jedného z vedeckých postupov.⁷ A iste aj to prispelo k tomu, že sa koncom 19. storočia začalo kartografovanie uplatňovať aj v lingvistike. V dvadsiatych rokoch nášho storočia totiž práve výsledky jazykových atlasov priamo pôsobili na vznik etnogeografie a na prípravu národopisných atlasov. Francúzsky, nemecký a najmä taliansko-švajčiarsky jazykový atlas ozrejmili, že kartogramy určitých jazykových javov ukazujú nielen rozptyl jednotlivých javov v geografickej oblasti, ale že práve z ich mapovania možno poznať a vysvetliť určité zákonitosti reči.⁸ Taliansko-švajčiarsky lingvistický atlas, ktorý si okrem jazykových javov všimol aj národopisné najexaktnejšie javy, prepracoval metodiku výskumu a kartografovania a stal sa východiskom pre mnohé európske jazykové i etnografické atlasy. Presvedčivým materiálom, získaným na základe zberu pomocou dotazníka, priviedol skúmateľov taliansko-švajčiarskeho atlasu k názoru, že úspech atlasových prác spočíva na priamom výskume v teréne vybraných lokalít, ktoré sú rovnomerne rozložené na celom skúmanom území. Aj označovanie lokalít na mapách číslami a grafickými znakmi, vytváranie samostatných máp pre každý dotazníkom sledovaný problém, ako aj používanie regionálnych máp pre miestnu oblastnú problematiku prvý raz použili v taliansko-švajčiarskom jazykovom atlase. Všetky tieto zásady dodnes používa etnogeografia a národopisné atlasy. Pretože však etnografické bádanie v každom národe súvisí s domácimi filozofickými, etickými a estetickými názormi, aj geografická etnografia v prvých rokoch svojho rozpracovania a rozšírenia nadobudla v rôznych častiach Európy špecifické črty.

Roku 1924 nezávisle od seba začali s prácami na národopisnom atlase v Nemecku a v Poľsku. Predstavitel' nemeckej geografickej etnografie a vedúci národopisných atlasových prác vyšiel z tradícií nemeckého jazykového atlasu.

⁵ Podrobný rozbor pozri J. Barabás, *Kartográfiai módszer a néprajzban*, Budapest 1963, 11–45.

⁶ J. Barabás, c. d., 11.

⁷ J. Barabás, c. d., 21.

⁸ J. Barabás, c. d., 25–26.

Za základ práce stanovil požiadavku, že pri etnografickom atlase je potrebné vychádzať zo všeobecných kartografických zásad tak, aby bolo možné výsledky národopisného atlasu porovnať s mapami atlasov lingvistických, politických, ekonomických, historických ap. Za prvoradú úlohu považoval určenie vzťahov medzi vybranými javmi ľudovej kultúry a medzi prírodným prostredím, klímou a históriou. A preto žiadal pre pochopenie súčasného rozšírenia kartografovaním zistených javov skúmať aj ich predchádzajúce rozšírenie. Pozorovanie vzťahu medzi geografickou členitosťou terénu a pestrosťou miestnej kultúry, ako i vzťahu medzi otvorenosťou kraja a jednotou kultúry patrili donedávna medzi základné poznatky etnogeografie. Opierajúc sa o nemecký jazykový atlas žiadalo sa na základe dotazníka zhromažďovať doklady ľudovej kultúry nielen z Nemecka, ale i zo všetkých oblastí Európy, kde žijú Nemci. Z jedného centra rozposielané dotazníky vyplňali miestni dopisovatelia v lokalitách, kde žili. Podľa W. Pesslera úlohou nemeckého národopisného atlasu bolo zhromaždiť a vysvetliť najstaršie a najpôvodnejšie kultúrne hodnoty národa, ktoré sa udržali v pomerne nezmenenej forme medzi roľníckym ľudom. Pessler v súvislosti so vzťahom roľníka k pôde pokladal sídelné formy, dom a tie druhy práce a zvykov, ktoré súvisia s roľníckym životom za najpôvodnejšie, a preto sa v atlasových prácach zameril najmä na ich sledovanie.⁹ O tieto zásady sa opierali mnohé národné národopisné atlasy, ktoré pracovali a pracujú s dopisovateľmi skúmajúcimi v mieste svojho bydliska a okolia.¹⁰

Súčasne a nezávisle od národopisných atlasových prác v Nemecku začali pod vedením K. Moszyńskéhó pracovať na atlase aj v Poľsku.¹¹ Atlasová koncepcia tohto poľského vedca v mnohom predstihla nemecké chápanie. Moszyński a jeho spolupracovníci v zmysle tradície poľskej vedy a umenia, ktorá sa zvyčajne opierala o francúzske a talianske myšlienkové tradície, vyšli z taliansko-švajčiarskeho a francúzskeho jazykového atlasu. Tým pre poľské pomery dopracovali otázku pevných bodov, jednotného dotazníka a odborných zapisovateľov. Moszyński domýšľajúc Herderove tézy, ktoré sa stali základom poľského a vôbec slovanského národopisu, pokladal ľudovú duchovnú kultúru za základ, z ktorého treba vychádzať najmä pri poznávaní koreňov národnej kultúry. Preto pomocou atlasového dotazníka skúmal problémy súvisiace s predstavami, vierou a zvykmi ľudu. Keďže výskum bol jednorázový a ukončil sa do dvoch rokov a keďže ho robili odborníci podľa jednotného vedenia a v rovnomerne rozložených lokalitách po celom Poľsku, zhromaždené doklady tohto atlasu sú exaktnejšie ako nemecké. Tým, že sa na mapách používali grafické symboly predstavujúce určité javy, ako aj tým, že na každej mape sa sledoval len jeden problém, sú poľské mapy prehľadné a čitateľné.

Švédsky národopisný atlas pod vedením S. Erixa a A. Cambella

⁹ W. Pessler, c. d., 23, 35, 40.

¹⁰ Zo zásad W. Pesslera vychádzajú národné atlasy Maďarov, Rakúšanov, Fínov a i. Pochopiteľne, že ich domýšľajú na základe svojich vedeckých tradícií.

¹¹ K. Moszyński, *Atlas kultury ludowej w Polsce*. Kraków 1934—1936, I.—III.

rozpracúval všeobecné kartografické požiadavky na základe tradície švédskej lingvistiky, histórie a etnografie.¹² Preto základom tohto atlasu, ktorý pred druhou svetovou vojnou zhromažďoval aj doklady z Fínska, po stáročia patriaceho k Švédsku, bol najmä historizujúci a vývinový aspekt. V presvedčení, že posledným pomerne nenarušeným obdobím švédskej ľudovej kultúry bolo obdobie medzi rokmi 1850—1900, zhromažďovali doklady najmä z tohto obdobia. Dopisovateľmi zapísaný výskumný materiál doplňali a rekonštruovali na základe datovaných a lokalizovaných trojrozmerných dokladov uložených v múzeách. Atlasovým dotazníkom sledovali tieto tematické celky ľudovej kultúry: spoločenské vzťahy, spôsob bývania, dom, stravu a stravovanie, domáce nástroje a nádoby, prácu a zamestnanie. Takýmto výberom tém rozšírili atlasové bádanie o poznávanie spoločenských vzťahov, v ktorých sa vyvíjali formy a typy ľudovej kultúry.

Historický aspekt švédskeho atlasu začiatkom 50. rokov domysleli sovietski etnografi na čele s P. I. Kušnerom.¹³ Vychádzali z poznania, že v ruskej časti Sovietskeho zväzu existujú najmä v múzeách doklady ľudovej materiálnej kultúry. Hĺbkové výskumy jednotlivých oblastí ich však priviedli k poznatku, že aj muzeálne doklady predstavujú materiál svedčiaci o dvoch za sebou nasledujúcich vývinových etapách. A preto na mnohých mapách sledujú vývin oracieho náradia, odevu a architektúry v 19. a 20. storočí v oblastiach vymedzených administratívnym rozdelením Ruska.

Odklon od chápania etnografického atlasu ako národného znamená koncepcia švajčiarskeho etnografického atlasu, pochádzajúca od lingvistu a etnografa R. Weissa.¹⁴ Ako občan viacnárodného štátu koncom 30. a začiatkom 40. rokov n. stor. nemohol súhlasiť s takou koncepciou etnografického atlasu, ktorá by bola zameraná len na časť ľudovej kultúry Švajčiarska a skúmaná len vo vzťahu k nemeckej kultúre. Na základe poznatkov teoretického rozpracovania francúzskeho lingvistického a etnografického atlasu, ako i na základe poznatkov švajčiarskej histórie, jazykovedy a etnografie poznal, že koncepcia švajčiarskeho etnografického atlasu ako národného by neukázala vzájomné vzťahy, ktoré po stáročia existovali medzi tromi národmi a jednou etnickou skupinou v rámci švajčiarskeho štátu a ktoré vplývali na vytvorenie tých hodnôt, ktoré charakterizujú toto územie aj v ľudovej kultúre. Preto zachovávajúce základné požiadavky geografickej etnografie a atlasových prác, koncipoval Weiss etnografický atlas Švajčiarska ako teritoriálny. Vychádzajúce z historického, spoločenského a ekonomického vývinu krajiny, nechápal ľudovú kultúru len ako kultúru roľníkov, ale všetkých vrstiev národa, ktoré žijú, pracujú a tvoria v kolektívnej viazanosti. Tým potom z otázok súvisiacich s roľníckou kultúrou prešiel k skúmaniu spoločenského života, zvykov a predindustriálneho stupňa práce. Ako odchovanec

¹² J. Barabás, c. d., 25, 31. — S. Erixon, *Európai ethnológia*, Ethnografia 55, 1—27.

¹³ P. I. Kušner, *O Russkom istoricko-etnografičeskom atlase*, *Kratkije soobščeniija*, 22, 3—11. — *Rosyjskij atlas historičesko-etnografičesnyj*, *Lud*, 42, 894—897.

¹⁴ R. Weiss, *Einführung in den Atlas der schweizerischen Volkskunde*, Basel 1950.

švajčiarskej jazykovednej školy vedel, že každý jav má nielen svoj vnútorný zložitý život, ale i vonkajší život, ktorý sa utvára medziiným aj vo vzťahu k spoločstvu, v ktorom sa nachádza. A preto svojím dotazníkom sa zameril nielen na teritoriálne zistenie staršej fázy ľudovej kultúry, ktorú skúmateľ v 20. storočí mohol nájsť v podobe prežitkov, ale i na nové formy, ktoré prišli namiesto starých. V podotázkach si všimal nielen formy a typy ľudovej kultúry, ale i ich funkcie, ktoré dostali včlenením do života spoločnosti. Na rozdiel od švédskeho a nemeckého atlasu, v ktorom sa doklady získavali postupným rozosielením dotazníkov, vyplňaných dopisovateľmi, po vzore taliansko-švajčiarskeho lingvistického atlasu a Moszyńského národopisného atlasu určil pevné body výskumu rovnomerne rozložené po celom Švajčiarsku. Výskum robili školení odborníci, ktorí celý dotazník o jednej lokalite vyplnili naraz. Takýmto spôsobom zhromaždil za desať rokov doklady o stave ľudovej kultúry v posledných 70. rokoch tak, že ich bolo možné na základe mapových záznamov porovnať nielen s geografickými, náboženskými, národnostnými a administratívnymi mapami Švajčiarska, ale i navzájom na skúmanom území, ako aj v rámci jednej lokality. Takýmto osnovaním práce a vzájomným porovnávaním rôznych máp zistil, že v Švajčiarsku sa v posledných 100 rokoch vyvíjali mnohé javy ľudovej kultúry viac vo vzťahu ku kultúrnym, obchodným, priemyslovým centrá, ako k národnostným a náboženským hraniciam; ba na základe zrýchlenia a uľahčenia komunikácií často aj bez ohľadu na geografickú ohraničenosť alebo otvorenosť patričného územia.¹⁵ Takýmto osnovaním prispel k ďalšiemu metodickému obohateniu národopisných atlasových prác.

V prvých rokoch po druhej svetovej vojne, ktorá priniesla rôzne národnostné, ekonomické a politické zmeny, čím prispela k urýchleniu vyjasnenia niektorých teoretických problémov kultúrnej histórie a etnografie, v atlasových prácach po začiatkovej stagnácii nastal nový rozmach.¹⁶ Časť starých i novoutvorených atlasových centier kráčala cestou národných atlasov, druhá sa obrátila k teritoriálnym atlasom. No všetky centrá využívali a dopracovávali metodické postupy nemeckého, poľského, švédskeho a švajčiarskeho atlasu na základe svojich potrieb a možností. Pri tejto práci sa ukázala potreba vytvoriť takú ustanovizeň, ktorá by pomáhala vo vysvetľovaní vývinu kultúry Európy preklenúť užšie národné hľadiská a umožňovala aj výmenu skúseností nadobudnutých pri atlasových prácach v jednotlivých národných atlasových strediskách. Jedným s iniciátorov tohto úsilia bol S. E r i x o n, ktorý vo svojej dlhoročnej vedeckej práci dôsledne uplatňoval evolučné hľadisko a výskumami vo Švédsku a inde v Európe došiel k nezaujatému poznatku, že určité javy kultúry vznikali, vyvíjali sa, rozširovali sa a zanikali nezávisle od jazykových, národných a politických hraníc. A tak sa v polovici 50. rokov n. stor. vytvorila pod vedením Erixa-

¹⁵ *Atlas der schweizerischen Volkskunde*, Basel 1951–1959.

¹⁶ Po roku 1945 vznikajú etnografické atlasy v Poľsku, v Maďarsku, v ZSSR (atlas Ruska a Sibíre), v Rakúsku, v Juhoslávii; pokračuje sa v atlasových prácach v Nemeckej spolkovej republike, v Švédsku, Fínsku, Holandsku, Švajčiarsku, Francúzsku.

novým, za spolupráce vybudovaných atlasových centier a ich predstaviteľov Medzinárodná atlasová komisia. Medzi jej hlavné úlohy patrí nielen príprava a uskutočnenie Etnologického atlasu Európy, ale i sprostredkovanie skúseností, ku ktorým došli jednotliví odborníci a národné atlasové centrá.¹⁷

* * *

Pre stanovenie cieľa a metódy Etnografického atlasu Slovenska bolo potrebné poznať nielen zakladateľov etnogeografie a hlavné európske smery tohto vedeckého postupu, ale oboznámiť sa a pochopiť i začiatky a snahy zemepisného národopisu a kartografovania na Slovensku v súvislosti s rastom metodológie slovenskej etnografie.

Používanie máp ako pomôcky kultúrnej histórie a etnografie siaha na Slovensku, podobne ako i v Uhorsku a v Európe vôbec do 18. storočia, keď ich v spracovaní S. Mikovíniho použil M. B e l v diele *Notitia Hungariae novae historico-geographica*.¹⁸ V nasledujúcich dvoch storočiach, keď historici a geografovia zaoberajúci sa okrajovo aj ľudovou kultúrou chceli vyjadriť spojenie medzi určitými javmi kultúry a geografickým prostredím, siahali po mapách, ktoré v súčasných prácach tvorili obyčajne ilustračnú prílohu. Avšak už koncom prvej polovice 19. storočia P. J. Š a f á r i k vypracoval mapu Slovanov s kritériami, ktoré prijali a zaviedli v kartografovaní až po 30. rokoch na základe požiadaviek zjazdu archeológov a antropológov v Stockholme. Šafárik v tejto práci vyšiel zo štatistik týkajúcich sa materinskej reči ľudu slovanských národov, z historického rozboru jednotlivých slovanských jazykov i z geografického charakteru oblastí osídlených Slovanmi. Mapu Európy s vyznačením oblastí osídlených Slovanmi vytvoril na základe čiastkových máp jednotlivých európskych štátov a národov, i na základe mapy Európy, vydanéj Reymannom v Berlíne. V 80. rokoch 19. storočia F. V. S a s i n e k písal o prednostiach a nedostatkoch historickej a etnogeografickej metódy vo vzťahu ku kultúre Slovákov a okolitých národov.¹⁹ Kým dejiny slovenskej jazykovedy zaznamenali prvý pokus skúmať slovenský jazyk geografickou lingvistikou už koncom 19. storočia, nič také nemožno nájsť vo vtedajšom slovenskom etnografickom bádani.²⁰ Nechýbajú však pokusy zhromaždiť použitím jednotného dotazníka čo najširšie doklady o práci, živote a kul-

¹⁷ Medzinárodnú komisiu pre Etnologický atlas Európy založili v r. 1966. Dosiaľ boli tri pracovné zasadania s medzinárodnou účasťou, a to roku 1966 v Záhrebe, roku 1968 v Bonne a r. 1970 v Helsinkách. Hostujúce ústavy o priebehu zasadania publikovali Správy, ktoré dostali všetci účastníci.

¹⁸ M. B e l, *Notitia Hungariae novae historico-geographica*, Viennae 1735—1742. Pre nás je dôležitá mapa Liptova, Turca.

¹⁹ J. M. K o r a b i n s k y, *Geographisch-historisches und Produkten-Lexicon von Ungarn*, Pressburg 1786. — L. B a r t o l o m e i d e s, *Inclityi superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis notitia*, Leutschoviae 1806—1808, 784. — P. J. Š a f á r i k, *Slovanský národopis*. S mapou, Praha 1842. — J. H y č k o, *Etnografické bádanie v SNM*. Referát na sympóziu k 75. výročiu Národopisného múzea čs. v Prahe.

²⁰ J. Š t o l e, *Etnografia a dialektológia*, Slovenský národopis 17, 1969, 486—491.

túre ľudu z celého územia obývaného Slovákmi.²¹ Medzinárodné zásady kartografovania použil r. 1900 L. N i e d e r l e pri zhotovení národnostnej mapy Slovenska a pri zmapovaní slovenských diaspor v Uhorsku.²² Po roku 1918 sa na univerzite v Bratislave vytvorili podmienky pre prednášky o národopise pri katedre geografie.²³ Hoci katedra pod vedením K. C h o t k a vychovala popredných slovenských a českých etnografov, ktorí v svojich etnografických prácach brali geografické podmienky a históriu ako východisko, predsa sa nevytvorili podmienky pre dôsledné aplikovanie geografickej etnografie a atlasových prác.²⁴ Dnes na základe rozboru vtedajších podmienok práce sa nám zdá, že tento postup náročný na ľudí, čas a finančné náklady odrádzal národopiscov, ktorí sa mohli etnografiou zaoberať len popri svojom pedagogickom alebo úradníckom zamestnaní, a to len na základe individuálnych výskumov.²⁵

Avšak i tak slovenskí a českí etnografi boli zavčasu informovaní o prvých pokusoch a úspechoch etnografických atlasov. Stalo sa tak roku 1927 na II. Kongrese slovanských geografov a etnografov v Poľsku, na ktorom sa zúčastnil aj V. P r a ž á k a P. B o g a t y r e v.²⁶ O rok predniesol v Prahe W. Pessler na I. Medzinárodnom kongrese ľudového umenia referát o atlasových prácach v Nemecku.²⁷ V tom čase P. B o g a t y r e v v časopise *Slavia* uverejnil štúdiu o etnogeografii.²⁸ Tento príspevok je pre naše bádanie dôležitý z niekoľkých príčin. Bogatyrev v ňom informoval slovenských a českých odborníkov o názoroch ruských lingvistov na zemepisnú metódu používanú v lingvistike. Z toho je pre slovenský národopis dôležité najmä to, že autor na základe rôznych príkladov už r. 1928 dokazuje, že jazyková hranica patričného národa sa nemusí kryť s hranicou niektorých javov ľudovej kultúry. Pri tomto konštatovaní vychádzal z Polívkových poznatkov o rozprávkových motívoch a rečových hraniciach. V dôsledku tohto zistenia Bogatyrev odporúča vývoj a rozšírenie javov ľudovej kultúry skúmať pomocou kartografovania, ktoré etnograf vyvedie z úzkeho pohľadu zameraného na vývin kultúry v jednej lokalite, oblasti, či v rámci jednej etnicity k širším vývinovým súvislostiam. Bogatyrev, vychádzajúc z tradícií ruskej jazykovedy a pražského lingvistického krúžku, chcel pomocou

²¹ Napr. návod na zbieranie národopisných dokladov od A. K m e ť a.

²² L. N i e d e r l e, *Národnostná mapa uherských Slovákov*, Praha 1903.

²³ Katedru geografie zriadili na bratislavskej univerzite roku 1921. Docentom národopisu na nej bol K. Chotek, ktorý sa tým stal aj prvým docentom a neskôr i prvým profesorom etnografie na Slovensku.

²⁴ V dvadsiatych rokoch nášho storočia promovali alebo sa habilitovali u K. C h o t k a títo etnografi: ako prvý promoval J. M j a r t a n, za ním R. B e d n á r i k, V. P r a ž á k, A. V á c l a v í k, J. H ú s e k.

²⁵ S. K o v a č e v i č o v á, *V. Pražák a slovenská etnografia*, Jubilejný zborník venovaný 80. narodeninám V. Pražáka (v tlači).

²⁶ *Přehled prací doc. dr. V. Pražáka*, 1968 (autobibliografia), rukopis v knižnici NÚ SAV. — O účasti Bogatyrevovej sa možno domnievať na základe jeho cit. štúdie, pozn. 10.

²⁷ W. P e s s l e r, c. d., 22–23.

²⁸ P. B o g a t y r e v, c. d., 608 n.

zemepisnej metódy aplikovanej v národopise skúmať nielen formu a typy, ale aj ich vzťah ku spoločnosti a človekovi; chcel skúmať nielen súčasný stav, ale i zmeny, ktoré nastávajú vo formách i vzťahoch. A tak vlastne takmer dve desaťročia predtým ako tieto požiadavky v národopise doma vyslovil A. Melicherčík a v cudzine formuloval a v atlasovej práci konkretizoval R. Weiss, sa v našej spisbe objavili požiadavky, z ktorých dnes čerpáme pri domýšľaní cieľa a metódy Etnografického atlasu Slovenska.²⁹

Koncom tridsiatych rokov sa u nás začalo nanovo hovoriť o potrebe pracovať geografickou metódou, ktorá by vyústila v príprave národopisného atlasu. Podnet vyšiel pravdepodobne z I. Medzinárodného kongresu etnografov, ktorý bol r. 1937 v Paríži. Na ňom sa účastníci dozvedeli nielen o metodike atlasových prác, ale poznali aj prvé výsledky tejto práce na materiáloch z Francúzska, Švédska, Estónska a Nemecka.³⁰ O dva roky neskôr sa u nás v dennej tlači objavil postulát o potrebe Atlasu slovenského národopisu i o jeho metodike.³¹ Ku konkretizácii však nedošlo. Jedine J. Geryk sa podobral vypracovať mapy, ktoré by ukazovali typy ľudového odevu na Slovensku. Materiál k tejto práci zhromažďoval na základe muzeálnych zberov i pomocou dotazníka.³²

Po druhej svetovej vojne etnografi združení v stálom národopisnom pracovisku Slovenskej akadémie vied a umení začali uvažovať o etnografickom atlase v súvislosti so začatými prácami na Atlase slovenského jazyka.³³ Vzhľadom na stav etnografického bádania na Slovensku sa rozhodli zhromažďovať doklady o vývine ľudovej kultúry vo vybraných lokalitách, typických pre slovenskú ľudovú kultúru, na základe hlbkových monografických výskumov i na základe tematických výskumov.³⁴ Myšlienka atlasu sa nezavrhla, ale len odložila na čas, keď bude dostatok etnografov pripravených na zvládnutie tejto úlohy. Metodiku geografického národopisu a atlasových prác sledovali pracovníci ústavu z literatúry, ktorá sa plánuje zhromažďovala v ústavnej knižnici, účasťou na prvých medzinárodných atlasových konferenciách, ako aj z informačných prednášok zahraničných odborníkov, ktorí viedli atlasové centrá v Poľsku, Maďarsku a Juhoslávii.³⁵ Začaté dlhodobé systematické práce, monografické sledovanie jednotlivých územných celkov i postavenie národopisnej vedy aj napriek hlasom

²⁹ A. Melicherčík, c. d., 81–82. — P. Bogatyrev, c. d., 608 n.

³⁰ W. Pessler, c. d., 34–52.

³¹ A. Melicherčík, *Vedecký význam atlasu slovenského národopisu*. (Čo by mal ukázať.), Slovák r. 21, 28. 5. 1939, č. 123, s. 9. — R. Mrlián, *Podmienky zostavenia atlasu slovenského národopisu*, Slovák r. 21, 20. 5. 1939, č. 116, s. 7.

³² Mapou slovenských krojov chcel J. Geryk poukázať na mnohosť variácií, ako i na spoločný základ niekoľkých základných typov. Práca ostala nedokončená.

³³ J. Štolc, c. d., 486.

³⁴ J. Mjartan, *Štúdiá o 25-ročnej činnosti NÚ SAV* (rkp.).

³⁵ SNS a NÚ SAV usporiadali tieto prednášky o atlasoch: roku 1958 prednášal J. Gajek o poľskom etnografickom atlase, roku 1964 J. Barabás o maďarskom národopisnom atlase a r. 1968 B. Bratanić o prácach na etnografickom atlase Juhoslávie. — Na atlasových medzinárodných pracovných zasadaniach sa v r. 1968 v Linci zúčastnil J. Podolák, r. 1966 v Záhrebe a v Bonne r. 1968 J. Podolák a S. Mruškovič.

o potrebe atlasu bránili etnografom v 50. a začiatkom 60. rokov pristúpiť ku koncipovaniu atlasových prác, náročných nielen na ľudí, čas, financie, ale i na vedecké skúsenosti.³⁶ Otázka etnografického atlasu sa dostala do popredia až r. 1965 po dokončení systematickej práce na Československej vlastivede, keď Národopisná spoločnosť pri ČSAV a Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV zorganizovali konferenciu o etnografickom atlase ČSSR.³⁷ Prednesené referáty ukázali, že časť českých a slovenských etnografov sa už v predchádzajúcom období venovala otázkam kartografovania i metodike etnogeografie. Na výročnej konferencii NSČ a SNS zvolanej na ten istý rok prijali konkrétne opatrenia na realizáciu národopisného atlasu ČSSR v rámci oboch spoločností. Prácu mali organizovať atlasové komisie, v Čechách pomocou dopisovateľov, na Slovensku v pevne zvolených bodoch mali skúmať etnografi i dopisovatelia SNS. Prvá začala pracovať komisia pre atlasový výskum ľudovej architektúry, čo súviselo s prepracovanosťou tejto problematiky i realizáciou múzea ľudovej architektúry v prírode.³⁸ Preto sa sídlo celoštátnej komisie prenieslo do SNM v Martine. Organizačné prípravy sa uskutočnili aj v komisii pre výskum agrárnej etnografie, čo možno spájať s medzinárodnou spoluprácou českých a slovenských odborníkov na Etnografickom atlase Európy.

V priebehu ďalších troch rokov sa však ukázalo, že práca v komisiách je vzhľadom na civilizačné zmeny Slovenska zdĺhavá. V diskusiách i na konkrétnych prácach sa potvrdil fakt pozorovaný už na konferencii o národopisnom atlase ČSSR, že časť pracovníkov kráča cestou národného atlasu a druhá cestou teritoriálneho atlasu. Ďalej sa konštatovalo, že jedni chápu atlas ako kartografovanie foriem a typov ľudovej kultúry, druhí vychádzajú z tradície Bogatyreva a Melicherčika chápu atlas ako národopisnú metódu, ktorá na základe dôsledného postupu môže prispieť nielen k objasneniu vývoja foriem a typov, ale aj ich vzťahov k spoločnosti.³⁹ Kartografovanie dokladov ľudovej kultúry, ulože-

³⁶ D. Stránská, *O soupis a atlas lidových staveb v Československu*, Národopisný věstník čs. 33, 1956, 300–321.

³⁷ *Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura*. Praha 1968. — Konferencia o národopisnom atlase ČSSR zorganizovala NSČ a SNS v dňoch 14.–15. januára 1965 v Uhorskom Hradišti. — A. Pranda, *Konferencia o národopisnom atlase ČSSR*, Slovenský národopis 13, 1965, 581–585.

³⁸ Členmi atlasovej komisie pre ľudovú architektúru boli: V. Frolec, J. Kantár, S. Kovačevičová, J. Mjartan, Š. Mruškovič, V. Pražák, J. Vařeka. Komisia pod vedením Š. Mruškoviča a J. Kantára zostavila dotazník, podľa ktorého sa začal výskum r. 1969. Tento výskum pretrváva aj popri dnešných atlasových výskumoch a slúži na získanie porovnávacieho materiálu pre poznanie vývinu ľudovej architektúry a pre výber typov pre múzeum ľudovej architektúry v prírode. Komisia pre agrárnu etnografiu začala prácu v tomto zložení: V. Frolec, J. Jančář, J. Hyčko, E. Kahounová, J. Kramařík, J. Kunz, J. Podolák, J. Šach, J. Štika, V. Urbanová, V. Utěšený, V. Tempír. Komisia pod vedením J. Kramaříka a J. Podoláka vypracovala návrh na výber problémov.

³⁹ Táto rozdielnosť sa ukázala v práci na dotazníku ľudovej architektúry. Čiastočne ju však bolo možné sledovať aj neskôr pri zostavovaní atlasového dotazníka, čo sčasti súvisí aj so školením a pracovným zameraním jednotlivých etnografov.

ných v jednotlivých národopisných centrách, ukázalo, že doklady o charaktere a vývine ľudovej kultúry pochádzajú obyčajne len z určitých lokalít Slovenska a nereprezentujú ľudovú kultúru celého územia Slovenska v jej zložitých spoločenských, historických a kultúrnych vzťahoch.⁴⁰ V dôsledku týchto daností vedenie Národopisného ústavu SAV prišlo k názoru, že prácu na národopisnom atlase je potrebné metodicky viesť z jedného centra. Na urýchlenie a začatie prípravných prác na etnografickom atlase vedených z jedného centra prispela aj tá okolnosť, že veľká časť slovenských etnografov si uvedomila jednostrannosť predchádzajúceho bádania a vyslovila sa za koordinovanosť národopisnej práce, ako i za stanovenie takej úlohy, ktorá by sústredila čo najširšie doklady o ľudovej kultúre Slovenska a využila schopnosti národopiscov, pracujúcich na rôznych pracoviskách.⁴¹ Rozhodujúcou pomocou pre začatie práce bolo stanovisko Predsedníctva SAV, ktoré rozhodlo atlasové práce finančne zabezpečovať.⁴² Vedenie Národopisného ústavu SAV v priebehu rokov 1968–1969 vytvorilo tak pracovné podmienky pre sústredenie atlasových prác na pôde ústavu.⁴³ Pracovníci určení na túto prácu dostali predovšetkým za úlohu na základe poznatkov získaných v medzinárodných centrách i na základe štúdia publikovaných národopisných atlasov, a na základe vedeckých tradícií rozpracovať otázku metódy a cieľa Etnografického atlasu Slovenska.⁴⁴

Po zvážení výsledkov práce zahraničných atlasových centier, na základe domýšľania tradície vedy a kultúry na Slovensku, ako aj po zvážení možností a potrieb súčasnej slovenskej vedy a kultúry vyplynulo, že etnografický atlas je potrebné koncipovať podľa týchto zásad:

Etnografický atlas Slovenska je časťou národopisného atlasu ČSSR a má poukázať na vývin, typickosť a vzťahy ľudovej kultúry celého územia Slovenska i na vzťahy tejto kultúry ku kultúram iných národov.⁴⁵ Keďže vzhľadom na čas a zvládnuteľnosť úlohy nie je mysliteľné sústrediť doklady zo všetkých lokalít

⁴⁰ Kartografovanie prebiehalo v NÚ SAV (odev, poľnohospodárstvo, architektúra, pastierstvo); v SNM, Martin (všetky druhy dokladov uložených v depozitoch); v SÚPSOP (ľudová architektúra, a to sídla, materiál a konštrukcia stavby, výzdoba domu, priečelie a štít, dispozícia, hospodárske stavby).

⁴¹ Diskusia na konferencii o vývine ľudovej kultúry na Slovensku, ktorú usporiadal v decembri 1968 NÚ SAV v Smoleniciach.

⁴² Ústny prísľub z r. 1968 konkretizovalo 26. zasadanie Predsedníctva SAV dňa 28. 4. 1969 a písomne potvrdilo výpisom zo zápisnice (uznesenie I–2, I–5).

⁴³ V predchádzajúcich rokoch presadzovali uskutočnenie etnografického atlasu na Slovensku najmä J. Mjartan a J. Podolák. Podmienky pre schválenie a začlenenie tejto úlohy medzi ústavné a neskôr i ako štátnej úlohy vytvorilo vedenie ústavu v tomto zložení: B. Filová, M. Lešček a S. Švehlák. Roku 1968 na problematike začala pracovať S. Kovačevičová (metodické vedenie) a O. Danglová (odborné a administratívne práce).

⁴⁴ Využili sa skúsenosti pracovníkov, ktorí navštívili centrálnu pracoviská národných atlasov: M. Benžu, J. Kantára, S. Mruškoviča, J. Podoláka a S. Švehláka v Záhrebe, S. Kovačevičovej a J. Podoláka v Moskve, S. Kovačevičovej, S. Mruškoviča a J. Podoláka v Bonne; J. Podoláka vo Viedni; S. Kovačevičovej v Budapešti a v Amsterdame.

Slovenska, bude prebiehať výskum vo vybraných lokalitách rovnomerne rozložených na celom území bez rozdielu, či ide o slovenské, maďarské, ukrajinské a či bývalé nemecké lokality. Teda Etnografický atlas Slovenska bude teritoriálnym atlasom. Slovenské diaspory v zahraničí sa budú skúmať v druhej etape ako doklady pre poznanie vývinu ľudovej kultúry. Výskum pre atlas budú robiť etnografi na základe jednotného dotazníka, ktorý obsiahne celú šírku ľudovej kultúry. Kritériom pre výber tém bude ich mapovateľnosť a možnosť sledovania vzťahov pomocou geografickej metódy a nie ich súčasný stav rozpracovania. Je potrebné v dotazníku obsiahnuť tieto okruhy: agrárnu etnografiu a stravu, odev a textil, dom a bývanie, spoločenský a rodinný život, zvyky, vedomosti a demonológiu, slovesný, hudobný a tanečný folklór. Aby bolo možné výskumami sústredené doklady pozorovať v čase, oblasti a funkcii, je potrebné zamerať otázky nielen na formu a typy ľudovej kultúry, ale i na ich vývin, mnohosť výskytu a vzťah k človeku a spoločnosti. Pretože Etnografický atlas Slovenska má vo svojich výsledkoch prispieť k poznaniu a vysvetleniu vývinu a typickosti kultúry na Slovensku, treba sa sústrediť nielen na dožívanie starých foriem, ale zaznamenať všetky typy a javy, ktoré počas výskumu žili v rôznych funkciách popri sebe, no svojím vznikom patria do odlišných časových epoch a končín. Pri koncipovaní dotazníka i potom v kartografickom spracovaní a v komentároch bude potrebné vychádzať z poznatku, že pri vzniku nových hodnôt nastáva proces, v ktorom nové, prichádzajúce kultúrne javy v nadviazaní na domáce tradície vytvárajú samostatnú tretiu hodnotu. Keďže druhou hlavnou úlohou Etnografického atlasu Slovenska je ukázať na vzťahy ľudovej kultúry Slovenska k európskej a všeľudskej kultúre, je potrebné pri sústreďovaní, triedení a vysvetľovaní dokladov mať na zreteli, že typickosť ľudovej kultúry jednotlivých regiónov sa utvárala na základe vzťahu miestnej tradičnej kultúry ku celonárodnej a celoštátnej kultúre a tá vo vzťahoch ku kultúre strednej Európy a Európy vôbec. Všetky tieto problémy bude potrebné skúmať a realizovať na základe poznatku, že vývin kultúry súvisí so spoločenskými vzťahmi, ekonomikou a históriou patričnej oblasti i so samou prírodou, v ktorej žije človek a ktorú svojou prácou a umom pretvára.⁴⁶

Aj keď na Etnografickom atlase Slovenska v nastávajúcich rokoch bude pracovať potencionálne najširší počet slovenských, ukrajinských a maďarských etnografov Slovenska, slovenská národopisná veda ho nepovažuje za svoju jedinú úlohu a bádateľskú metódu. Atlas prijal za jednu z hlavných úloh a metodických postupov na obdobie približne 10 rokov, dokedy je plánované ukončenie výskumov, komentárov a publikovanie. V tomto období národopisná veda

---

⁴⁵ Takýmto postavením svojho cieľa sa EAS včleňuje aj do kľúčovej vedeckovýskumnej štátnej úlohy päťročnice: Historický vývoj Československa vo vzťahu k ostatnému svetu (VIII-3), v ktorej tvorí čiastkovú úlohu (VIII-3-15) 1—a). Etnografický atlas Slovenska nadväzuje týmto aj na atlasové vedeckovýskumné tradície S. E r i x o n a.

⁴⁶ S. K o v a č e v i č o v á, *Atlas ľudovej kultúry a problematiky vývinu ľudovej kultúry na Slovensku*, Slovenský národopis 17, 1969, 413—420.

však bude aj naďalej rozvíjať všetky tie vedecké postupy, ku ktorým sa v priebehu svojho vývinu dopracovala a bez ktorých nie je možné si predstaviť ani vypracovanie vysvetľujúcich atlasových komentárov.

PREHLAD ÚSILÍ O KARTOGRAFOVANIE A ETNOGEOGRAFICKÚ METÓDU VO VZŤAHU K SLOVENSKU

- 1736 M. B é l v diele *Notitia Hungariae novae* použil mapy S. Mikovíniho ako pomôcku pre znázornenie geografického prostredia, v ktorom sa určité kultúrne javy nachádzajú.
- 1786 J. K o r a b i n s k ý v diele *Geographisch-historisches und Produkten Lexicon von Ungarn* použil mapu ako doklad geografického rozloženia administratívnych, kultúrnych a výrobných centier v Uhorsku.
- 1842 V Prahe vyšiel *Slovanský národopis* od P. J. Š a f á r i k a. Spracoval na základe štatistik týkajúcich sa reči ľudu, jej historického rozboru i na základe geografickej charakteristiky sídel Slovanov. Mapu Európy spracoval na základe máp jednotlivých slovanských národov.
- 1874 VII. medzinárodný kongres archeológov a antropológov v Stockholme určil zásady kartografovania v týchto disciplínach.
- 1885 Článok F. V. S a s i n k a v Národných novinách o kladoch a záporoch historického a geografického národopisu vo vzťahoch k sledovaniu kultúry Slovákov a okolitých národov.
- 1888—1897 Prípravy Fr. P a s t r n k a na pokusné kartografovanie niektorých javov slovenskej dialektológie.
- 1903 L. N i e d e r l e zostavil na základe sčítania ľudu v roku 1900 príručku *Národopisnú mapu uherských Slovákov*, v ktorej použil medzinárodné zásady štatistiky a kartografovania.
- 1904 J. P o l í v k a vydáva *Pohádkové studie*, v ktorých sa zaoberá vzťahom medzi hranicou reči a rozšírením rozprávkových motívov.
- 1921 Vznik katedry geografie a histórie na univerzite v Bratislave, na ktorej sa prednáša aj etnografia. Poslucháči národopisu si osvojujú geografické a historické bádateľské postupy.
- 1927 II. kongres slovanských geografov a etnografov v Poľsku, na ktorom sa diskutuje o kartografovaní etnografických javov. Zúčastnil sa na ňom V. P r a ž á k a pravdepodobne i P. B o g a t y r e v.
- 1928 I. medzinárodná konferencia o ľudovom umení v Prahe, na ktorej W. P e s s l e r oboznámil účastníkov s metódami geografickej etnografie v Nemecku.
— P. B o g a t y r e v uverejňuje v Slavii štúdiu o otázkach geografickej etnografie.
- 1936 (okolo) Začiatky výskumu nemeckých diaspor na Slovensku pre *Atlas der deutschen Volkskunde*.
- 1937 Na I. medzinárodnom zjazde etnografov v Paríži etnografi z Estónska, Francúzska, Nemecka a Švédska predniesli správy o metódach a stave atlasových prác v týchto krajinách.
- 1939 A. M e l i c h e r č í k a R. M r l i a n uverejnili v dennej tlači články o význame a zostavení atlasu slovenského národopisu.
- 1945 A. M e l i c h e r č í k vo svojej publikácii *Teória národopisu* charakterizuje geografickú etnografiu ako jednu zo základných metód etnografie v súčasnosti.
- 1947 Vychádza dotazník pre výskum slovenských nárečí a vytvárajú sa podmienky pre *Atlas slovenských nárečí*. V súvislosti s tým sa uvažuje o potrebe národopisného atlasu.

- 1956 D. Stránská uverejňuje štúdiu *Historicko-etnografický atlas Československa*.
- 1957 Etnografi Národopisného múzea v Budapešti začínajú výskumy maďarského etnika na Slovensku pre *Magyar néprajzi atlasz*.
- 1958 J. Gajek, vedúci Poľského etnografického atlasu prednášal v SNS o koncepcii a výsledkoch práce atlasového strediska vo Vratislave.
- Konferencia o národopisnom kartografovaní v Linzi, na ktorej J. Podolák referoval o národopisnom kartografovaní na Slovensku.
- 1963 J. Kantár a Š. Mruškovič vypracovali prvý návrh výskumných bodov a siete pre slovenský etnografický atlas.
- 1963—4 Kartografovanie etnografických javov podľa jednotlivých druhov v dokumentačných oddeleniach NÚ SAV, SNM, SÚPSOP.
- 1964 Prednáška J. Barabása v SNS o Maďarskom etnografickom atlase.
- VII. medzinárodný kongres antropologických a geografických vied v Moskve. Na sympóziu o metodike zostavenia etnografických atlasov sa zúčastnili S. Kovačevičová a J. Podolák. Zoznámili sa na ňom o metódach a stave etnografických atlasov, najmä v Juhoslávii, Maďarsku, ZSSR a Švédsku.
- 1965 Výročná konferencia NSČ a SNS v Uherskom Hradišti o národopisnom atlase ČSSR, na ktorej B. Bratanič prednášal o etnografickom atlase v Juhoslávii.
- S. Kovačevičová podala kandidátsku prácu *Ľudová architektúra na Slovensku v r. 1800—1950*, ktorá je postavená na kartografovaní a vyhodnotení záznamov základných javov ľudovej architektúry.
- 1965 Valné zhromaždenie NSČ a SNS v Poděbradoch spojené s konferenciou, na ktorej obe spoločnosti prijali ako svoju úlohu národopisný atlas ČSSR. Dve atlasové komisie začali ihneď práce: Komisia pre výskum ľudovej architektúry pod vedením Š. Mruškoviča a J. Kantára so sídlom v SNM v Martine a komisia pre výskum agrárnej etnografie pod vedením J. Kramaříka a J. Podoláka.
- 1966 I. konferencia medzinárodnej komisie pre Etnologický atlas Európy v Záhrebe, na ktorej sa dohodli zásady spolupráce. Za Slovensko sa na nej zúčastnili J. Podolák a Š. Mruškovič.
- 1967 Atlasová komisia pre výskum ľudovej architektúry pri SNS pod vedením Š. Mruškoviča a J. Kantára vypracovala dotazník, podľa ktorého sa začal výskum roku 1969.
- 1968 II. konferencia medzinárodnej komisie pre Etnografický atlas Európy zasadala v Bonne a podala návrh tém EAE. Zúčastnili sa na nej J. Podolák a Š. Mruškovič.
- Vyšiel *Atlas slovenského jazyka I*.
- Na konferencii o problémoch vývinu ľudovej kultúry v Smoleniciach, ktorú usporiadal NÚ SAV účastníci na základe referátu S. Kovačevičovej diskutovali o nevyhnutnej potrebe etnografického atlasu Slovenska.
- 1969 Z iniciatívy vedenia NÚ SAV sa vytvára kolektív zo zástupcov troch celoslovenských národopisných ústavov, ktorý vypracoval návrh projektu EAS (M. Benža — SNM, S. Kovačevičová — NÚ SAV, J. Podolák — KEFF UK).
- 1969 NÚ SAV a SNKR zvolali seminár o EAS, na ktorom sa zúčastnili zástupcovia slovenských múzeí a národopisných pracovísk Slovenska. Predniesli pripomienky k návrhu Projektu EAS, zvolili atlasovú komisiu a sekretára EAS: M. Benža, B. Filová, J. Kantár, S. Kovačevičová (sekretár), J. Podolák.
- Redakčný kruh EAS: M. Benža, J. Botík, E. Horváthová, J. Kantár, S. Kovačevičová, J. Podolák a S. Švehlák vypracoval návrh dotazníka EAS.
- 1970 Začiatkom roku 1970 sa vytvára Centrum Etnografického atlasu Slovenska pri NÚ SAV, ktoré vedie S. Kovačevičová.
- 3. konferencia medzinárodnej konferencie EAE v Helsínkach, na ktorej účastníci diskutovali o prvých európskych mapách oracieho náradia a výročných ohňov. Rozdelila sa

práca na ďalších témach. Slovensku pripadlo vedenie tematického okruhu pastierstva (J. Podolák) a odevu (S. Kovačevičová). Na konferencii sa zúčastnili za EAE J. Podolák a za EAS S. Kovačevičová.

1971 Dokončil sa a publikoval *Projekt a Dotazník EAS*. K spolupráci sa prihlásilo 23 ústavov a múzeí.

METHODE, CHARAKTERISTIK UND ZIEL DES ETHNOGRAPHISCHEN ATLASSES DER SLOWAKEI

Zusammenfassung

Unter Berücksichtigung der Arbeitsergebnisse ausländischer Atlaszentren und auf Grund von Überlegungen über die Traditionen der Wissenschaft und Kultur in der Slowakei sowie nach einem reiflichen Erwägen der Möglichkeiten und Bedürfnisse der gegenwärtigen slowakischen Wissenschaft und Kultur wurden für die Arbeit am Ethnographischen Atlas der Slowakei folgende Grundsätze aufgestellt:

Der Ethnographische Atlas der Slowakei ist ein Teil des volkskundlichen Atlas der CSSR und soll auf die Entwicklung, auf die typischen Züge und auf die Beziehungen der Volkskultur im gesamten Gebiet der Slowakei sowie auf die Beziehungen dieser Kultur zu den Kulturen anderer Völker hinweisen. Da es im Hinblick auf die Zeit und auf den Umfang der zu bewältigenden Aufgabe undenkbar ist, Belege aus allen Lokalitäten der Slowakei zu sammeln, wird die Forschung nur in ausgewählten Lokalitäten verlaufen, die gleichmäßig über das ganze Gebiet der Slowakei verteilt sind, ohne Unterschied ob es sich um slowakische, ungarische, ukrainische oder ehemals deutsche Gebiete handelt. Der Ethnographische Atlas der Slowakei wird also ein territorialer Atlas sein. Die slowakischen Diasporen im Ausland sollen in der zweiten Etappe untersucht werden, und zwar als Belege, die zur Vertiefung unserer Kenntnisse über die Entwicklung der Volkskultur beitragen.

Die für den Atlas notwendigen Forschungen werden von Ethnologen anhand eines einheitlichen Fragebogens durchgeführt werden, der die gesamte Breite der Volkskultur umfaßt. Kriterium für die Auswahl der Themenkreise soll ihre Kartographierfähigkeit und die Möglichkeit sein, ihre Beziehungen mit Hilfe der geographischen Methode zu untersuchen, nicht aber die gegenwärtige Stufe ihrer Bearbeitung. Es erweist sich deshalb als notwendig im Fragebogen folgende Bereiche zu erfassen: Agrar ethnographie und Nahrung, Haus und Wohnung, Gesellschafts- und Familienleben, Brauchtum, Wissen und Dämonologie, erzählende, musikalische und Tanzfolklore. Damit es möglich sei die bei den Forschungen gesammelten Dokumente in Zeit, Raum und Funktion zu vergleichen, müssen die Fragen nicht nur auf die Formen und Typen der Volkskultur orientiert werden, sondern auch auf ihre Entwicklung, auf die Häufigkeit ihres Vorkommens sowie auf ihre Beziehung zum Menschen und zur Gesellschaft. Da der Ethnographische Atlas der Slowakei letzten Endes zur Erkenntnis und zur Erläuterung der Entwicklung und Typenhaftigkeit der Kultur in der Slowakei beitragen soll, darf man sich bei seiner Ausarbeitung nicht nur auf die alten, ausklingenden Formen konzentrieren, sondern es müssen vielmehr alle Typen und Erscheinungen aufgezeichnet werden, die zum Zeitpunkt ihrer Erforschung in verschiedenen Funktionen nebeneinander lebten, ihrer Entstehung nach verschiedenen Zeitepochen zugehören und aus verschiedenen Gegenden stammen. Beim Konzipieren des Fragebogens und später bei der kartographischen Verarbeitung der Dokumente sowie in den Kommentaren wird man von der Erkenntnis ausgehen müssen, daß beim Entstehen neuer Werte ein Prozeß beginnt, im Laufe dessen die neu hinzutretenden Kulturerscheinungen in Verbindung mit den einheimischen Traditionen einen selbständigen, dritten Wert bilden.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XIX, 1971, No 2.
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XIX, 1971, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XIX, 1971, No. 2.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anne XIX, 1971, No. 2. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NARODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XIX, 1971, číslo 2. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárík, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emilia Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramařík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, Dr. Viera Nosáľová, prof. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jaroslava Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstva Slovenskej akadémie vied 1971